

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:4, Issue:20
sssjournal.com

pp.2903-2913
ISSN:2587-1587

2018
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 14/05/2018 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 24/07/2018
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 25.07.2018

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ'NDE OSMANLI-ALMAN İLİŞKİLERİ

OTTOMAN – GERMAN RELATIONS UNDER THE REIGN OF ABDULHAMID II

Doç. Dr. Emine ALTUNAY ŞAM

Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
emine.sam@hotmail.com , Amasya/Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Rumiye ARSLAN

Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, rumiye.arslan@gmail.com,
Amasya/Türkiye

ÖZ

II. Abdülhamit Dönemi'nde Osmanlı-Almanya ilişkileri oldukça önem kazanmıştır. Bu açılım, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı Büyük Devletlerle diplomatik ilişkilerinin seyrini de etkileyecek temel prensiplerin değişmesine sebep olmuştur. II. Abdülhamit döneminden itibaren gelişen dış siyasetteki bu belirgin değişim Osmanlı Devleti'nin dış politikasında dönüm noktası olmuş ve devletin dağılmasına kadar sürmüştür. Diplomaside çok yönlü bir siyaset izleyen II. Abdülhamit'in tavrı, zamana, mekâna, şartlara ve hedeflerine göre değişmiştir. Kimi zaman denge politikası izlerken, kimi zaman tarafsızlık ve bağımsızlık politikası, kimi zaman barışçı ve tavizci fakat yerine göre de tehdit politikası izlemiştir. Onun bu dönemde Almanya'ya yakınlaşma politikası denge siyasetinin bir örneğidir. İngiltere ve Rusya'ya karşı Almanya'nın desteğini sağlamak kaydıyla uluslararası diplomaside Osmanlı'nın gücünü artırmak istemiştir. II. Abdülhamit'in Almanya siyasetinin genel olarak ele alındığı bu çalışmada, Padişahın neden Almanya'ya yakınlaştığı ve bu yakınlaşmanın boyutları kendi görüşleri de dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamit Dönemi, Denge Siyaseti, Osmanlı-Alman İlişkileri, Ordu, Demiryolu Projesi.

ABSTRACT

During the reign of Abdulhamid II, relations with Germany gained importance. This initiative resulted in the changes to principles of Ottoman Empire, which would later have an impact on the course of diplomatic relations with the Greater European States. This immediately prominent change evolving with the reign of Abdulhamid II, became a milestone in the foreign policy of Ottoman Empire, and had been maintained until the dissolution of the Empire. Abdulhamid II, pursuing a multi-perspective policy in diplomacy, changed his conducts depending on the time, place, conditions and the objectives, pursuing an equilibrium policy or a policy of impartiality or sovereignty from time to time, whereas a pacifist and appeasement policy or an impending policy when appropriate. The rapprochement between Ottoman Empire and Germany during his reign is an example of equilibrium policy. He intended a more powerful Ottoman Empire in diplomatic terms, by gaining German Empire's support against the United Kingdom and Russian Empire. This study, analyzing the policy of Abdulhamid II to for Germany in broad terms, discusses the reasons of this rapprochement and the extent of this rapprochement based on his own remarks as well.

Key words: Reign of Abdulamid II, equilibrium policy, Ottoman -German relations, military, railway project.

1. GİRİŞ

Sanayi İnkılabını takip eden yıllarda “Büyük Güçler” dediğimiz, Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleri, hammadde kaynakları ve ürünlerine pazar temin edebilmek için emperyalist bir politika izlemeye başlamışlardır. Afrika'ya, Orta ve Uzakdoğu'ya açılmışlar, buralarda kendilerine nüfuz bölgeleri ve sömürgeler kurmuşlardır. Böylece Batı Devletleri arasındaki güç rekabeti Avrupa dışına aktarılmıştır.(Öke 1982:249). Bu yayılmacılığın bir parçası olan “Şark Meselesi” 1815'te Viyana Kongresi'nde ortaya atılmış, XIX. ve XX. yüzyıl başlarında “Osmanlı toprak bütünlüğünü korumak, Osmanlı topraklarını paylaşmak, mümkün olursa Türkleri geldikleri Orta Asya bozkırlarına sürmek” gibi çeşitli hedefler için kullanılan genel bir ifade olmuştur. (Doering-Manteuffel, 2010: 17). Bu hedeflere yönelik istismar ve denge bozma

faaliyetleri yine XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl başlarında tırmanışa geçmiştir. (Karal 1970:203-204). Büyük güçler bir yandan siyasi, askeri ve ekonomik menfaatlerini korumaya çalışırken diğer taraftan Osmanlı'yı tek başlarına ya da dolaylı olarak nüfuzları altına alma yarışına girmişlerdir. (Özdemir 1988:157). Büyük güçlerin, dünya politikasındaki rekabetlerini Avrupa'nın dışına taşımaları, Ortadoğu ve Uzakdoğu'ya yayılma hedefleri, Osmanlı Devleti'ni bu çatışma bölgesinin merkezi haline getirmiştir (Öke 1982:249). Avrupa'da bu süreç devam ederken Osmanlı Devleti de bir değişim içine girmiştir. Meşrutiyet Dönemi olarak tarihe geçen 1876-1909 dönemi, içerde ve dışarıda Osmanlı Devleti'nin son yüzyılına damgasını vuran önemli olaylardan biri olmuştur. II. Abdülhamit'in idarede bulunduğu bu dönemde, yönetim yapısına getirilmeye çalışılan yeni anlayış ve değişim birtakım sorunları beraberinde getirmiştir. Bunların yanı sıra meşrutiyetin ilanını izleyen otuz yıllık devrede devlet batının izlediği siyaset sonucu büyük toprak kayıplarına uğramıştır. Osmanlı topraklarında ayrılıkçı hareketler birbirini izlemiş, Sırbistan yeni topraklar kazanmış, Bulgaristan ve Romanya Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır. Kıbrıs İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Rusya ise Kuzeydoğu Anadolu topraklarını işgal etmiştir. Tüm bunlara karşılık II. Abdülhamit, yıkıma sürüklenen devleti yeniden canlandırmak için gayret etmiş, bir yandan devletin iç bünyesindeki gailelerle uğraşırken, diğer yandan batılı güçlerin Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik faaliyetlerini, aralarındaki rekabet ve çıkar çatışmalarını iyi tespit ederek dizginlemeye çalışmıştır. Dış politikada çok yönlü bir siyaset izleyen II. Abdülhamit'in tavrı, zamana, mekâna, şartlara ve hedeflerine göre değişmiştir. Kimi zaman denge politikası izlerken, kimi zaman tarafsızlık ve bağımsızlık politikası, kimi zaman barışçı ve tavizci fakat yerine göre tehdit politikası izlemiştir. Onun bu dönemde Almanya'ya yakınlaşma politikası denge siyasetinin bir örneğidir. Almanya'nın desteğini sağlamak kaydıyla Osmanlı'yı güçlendirme, İngiltere ve Rusya'yı dengeleme şeklinde bir tercihte bulunmuştur (Kodaman 1999).

2. XIX. YÜZYIL BAŞLARINDAN II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNE KADAR OSMANLI-ALMAN İLİŞKİLERİ VE ALMAN YAYILMACILIĞI

Osmanlı-Alman ilişkilerinin başlangıcı Prusya Kralı II. Friedrich dönemine kadar iner. Rusya ve Avusturya'nın, Osmanlı İmparatorluğu zararına olarak genişlemelerine muhalif olan Friedrich, böyle bir genişleme ile bu devletlerin kuvvetleneceğini ve Avrupa dengesini kendi zararına değiştireceğini düşünüyordu. Bu düşüncelerle Osmanlı Devleti ile bir ittifak yapmak üzere, müşavirlerinden Rexin'i İstanbul'a göndermiştir. (Kühnel, 1952: 70-72). Bu girişimle 1761'de Prusya ile Türkiye arasında bir ticaret antlaşması yapılmış, Türkiye ile Almanya arasındaki dostane ilişkilere ilk adım atılmıştır. Bu tarih, Türk-Alman ticaret ilişkilerinin de başlangıcı olarak kabul edilebilir. Prusya bu antlaşma ile ilk kez kapitülasyon hükümlerini kapsayan ticaret sözleşmesi örneğinde bir dostluk antlaşması imzalamış ve önemli ayrıcalıkların kapısını aralamıştır. 1868 yılında Suriye- Filistin sahillerine ve Anadolu'ya yerleşmeye başlayan Alman kolonileri, misyoner olarak ya da tüccar vasfıyla Suriye ve Anadolu'da etkili olmuşlar, kendi okullarını kurmuşlardır (Ergün 1992:163).

Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Fransa'nın etkisiyle, Kırım'ı geri almak için 1787'de Rusya'ya savaş açması, Avusturya'nın da Rusya'nın yanında yer alması, iki devleti daha da yakınlaştırmıştır. III. Selim'in de etkisiyle 30 Ocak 1790'da Prusya ile Osmanlı Devleti arasında bir ittifak antlaşması imzalanmıştır (Ziegler, 1997:262). Bu siyasi ve askeri ittifak, Osmanlı Devleti'nin bir Avrupa devleti ile karşılıklı şartlarla imzaladığı ilk ittifaktır. Avusturya'nın 1791'de Osmanlılarla barış imzalamaya yaklaşmasında bu ittifakın etkisi de olmuştur. Diğer yandan Napolyon Bonapart'ın Mısır Seferi (1797-1801) Prusya'nın dostluğunun değerini artırmıştır. Osmanlı Hükümeti, Prusya elçilik memurlarının aracılığı ile Avrupa Devletleri'nin siyasi hedeflerini öğrenmeyi ümit etmiştir (Karal 1970:164-165).

1827 Navarin Olayı, Edirne Antlaşması ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması, İngiltere ve Fransa'nın bu ayrılığı tanınması, 1830'da Fransa'nın Cezayir'i ele geçirmesi Osmanlı Hükümetini bu dönemde de Prusya'nın dostluğunu aramaya sevk etmiştir. II.Mahmut modern bir ordu kurmak için Prusya 'dan yardım istemiş, ilk olarak Moltke'nin başkanlığında, Alman subaylarının Türkiye'de hizmet vermesini kabul etmiştir (Hartmann, 2016: 70). Fakat Prusya Moltke'nin Osmanlı hizmetine girdiği devirden 1871'e kadar dikkatini Avrupa olaylarına çevirmiştir. Osmanlı Devleti'nin devletlerarası mahiyet alan problemlerinin görüşüldüğü konferanslara, Avrupa büyük devleti sıfatı ile katılarak Osmanlı toprak bütünlüğünü savunan İngiltere ve Fransa'nın bulunduğu devletler safında yer almıştır.

3.ABDÜLHAMİT DÖNEMİ ALMANYA SİYASETİ

3.1.Alman Birliği'nin Kurulması ve Osmanlı Devleti

Alman Milli Birliği'nin 1871'de kurulması, Avrupa siyasi dengesini değiştirmiştir. Bismark'ın, Avrupa siyaseti ve sömürgeler hakkındaki düşünceleri, Almanya'nın Osmanlı Devlet'ine ilişkin siyasetini de etkilemiştir. Şark Meselesine hisse talebi ile dâhil olmayı, dengenin bozulmasına ve savaş çıkmasına sebep görerek barışı desteklemiştir. Bismark, Osmanlı Devleti'nin paylaşım tasarılarının dışında kalmak istemesine rağmen, güçler arası rekabet O'nu Avrupa dışına kaydırmaya sevklemiştir. Berlin Konferansı'nda Avrupa dengesi için Bosna-Hersek'in Avusturya'ya, Tunus'un da Fransa'ya geçmesini desteklemiş, İngiliz devlet adamlarına Mısır'ı işgal etmelerinden Almanya'nın rahatsızlık duymayacağını dile getirmiştir. İzlenen bu politika onun gerçek niyetini ortaya koyması açısından önemlidir (Karal 1970:166-169,Çolak 2000:244). Bismark, dış politikasını İmparator I.Wilhelm ile uyum içinde yürütebilmiştir. Bismarck'a göre, Almanya Doğu'daki çıkarlarını dikkatlice korumalı, ancak gerekli olduğunda ileri atılmıyordu. Ancak İngiliz ve Fransızların Yakındoğu'daki hâkimiyetlerini sınırlandırmak gerektiğini de biliyordu. I. Wilhelm de, Doğu Sorunu'na doğrudan aktif bir biçimde katılmak niyetinde değildi. I. Wilhelm'in ölümü ve ardından III. Friedrich'in kısa süren hükümdarlığından sonra tahta II. Wilhelm geçmiştir. II. Wilhelm ile Bismark arasında dış politika bakımından görüş ayrılıkları çıkmıştır (Armaoğlu 1997:382-383, Beşirli 2004:124).

18 Ağustos 1888 tarihinde II. Wilhelm'in Alman İmparatorluğunun tahtına oturması, Bismarck'ın barışçı doğu politikasını değiştireceği izlenimi vermeye başlamıştır. (Beşirli 2000:235-244). II. Wilhelm, Osmanlı ülkesinin, Almanya'nın "Dünya Politikası" anlayışı içinde önemli bir rolü olduğuna inanmıştı. Baltık Denizinden Basra Körfezi kıyılarına kadar yayılacak büyük bir dünya imparatorluğu düşleyen II. Wilhelm, Almanya'nın Ortadoğu'ya açılmasının, Balkanlar yoluyla Mezopotamya'ya sızmasının getireceği çıkarların cazibesıyla büyülenmiştir. Ona göre Ortadoğu, hem Uzakdoğu ve Asya'daki zenginliklere konmak için bir atlama taşı, hem de Anadolu ve Musul ovalarıyla yeni sanayileşmiş Almanya ekonomisine hammadde kaynakları ve pazar kapılarını açabilecek büyük bir fırsattı. Berlin'in "Doğu'ya Açılma Siyaseti" daha Alman Birliği kurulmadan önce Lagarde, List ve Rocher gibi Pan-Cermen milliyetçiler tarafından da savunulmuştur. Osmanlı ordusunu ıslah etmek için gelen Moltke'de aynı düşüncüyü vurgulamış, O ve ekibinin yatırımları bu dönemde Osmanlı toprakları üzerinde nüfuz mücadelesine girişen devletlerden biri haline gelen Almanların işini kolaylaştırmıştır. 1878 Berlin Antlaşmasına kadar devam eden bu rekabet, bu tarihten itibaren Almanlar'ın lehine dönmeye başlamıştır. (Öke 1982:251,Özdemir 1988:157).

Bilindiği gibi, II. Abdülhamit Dönemi, Osmanlı Devleti tarihinde siyasi, kültürel, ekonomik değişim çabalarının yoğunlaştığı, azınlık sorunlarının tırmanışa geçtiği, dış siyasette ise dünya güç dengelerinin devlet aleyhine hızla değiştiği sancılı bir süreçtir. Osmanlı-Rus Savaşı, Berlin Konferansı, Kıbrıs antlaşması ile elden çıkan topraklar, büyük güçler karşısında yitirilen itibar, azınlıkların Osmanlıya ihanetine varan dış kışkırtmalar Padişahı zorlu bir mücadeleye sürükleyen başlıca gailer olmuştur.

Karadağ ve Yunan meselelerinde devletin karşılaştığı zorluklar, İngiltere ve Fransa'nın bunlara öncülük etmesi, Mısır'daki son kargaşaya karışmaları, Fransa'nın Tunus'ta padişahın mukaddes haklarına karşı hücumları, İngilizlerin Kıbrıs adasını ele geçirmek için, Avusturyalıları Bosna-Hersek meselesinde desteklemesi memleketin içinde bulunduğu vahameti gözler önüne seren olaylardan bazıları idi. Diğer tarafta Rusya yirmi otuz seneden beri Rumeli'yi bir fesat ve kargaşa kaynağı haline getirmiş ve bölgenin devlet merkeziyle olan bağlarını gevşetmiştir (Hocaoğlu 145-146).

II. Abdülhamit, hüküm sürdüğü dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sözü edilen şartları, büyük güçler arasındaki çıkar çatışmalarını, Osmanlı toprakları üzerinde şekillenen hedefleri ve devleti bekleyen tehlikeleri göz önüne alarak, devletin bekasını temin için çeşitli çözüm yolları üretmiştir. Abdülhamit'in dış siyasette izlediği en belirgin özelliği denge siyaseti olmuştur. Bu siyasetin önemli dayanak noktaları vardı. Muhtıralarında bunu açıkça ortaya koymuştur. Yabancı devletlerin hakkımızdaki niyet ve maksatlarının Müslümanlara gereği gibi anlatılması için *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi* sahibi Ahmet Mithat Efendi'ye hitaben çıkarılan muhtıradaki devletlerin politikalarını açıklamıştır. Buna göre; (Hocaoğlu 125-126)

"İngiltere'nin ve özellikle Gladston'un izlediği politika Osmanlı Devleti'ni altüst edecek derecede idi. Devleti küçük devletler haline getirmeye çalıştığı açıktı. Arnavutlar, Ermeniler ve Araplar oturdukları yerlerde kendi devletlerini kurma planları yapıyordu. Rusya'nın politikası da Osmanlı Devleti aleyhineydi. Ancak çıkarları başka yönde olup öncelikli amacı bütün İslavları himayesine almaktı. Avusturya da bu düşüncede idi. II. Abdülhamit, devletin iki güç arasında izleyeceği denge siyaseti ile kendisini koruyabileceğini hesaplıyordu."

Diğer hedeflerine gelince; İngiltere'nin karşısına Almanya'yı, Rusya'nın karşısına İngiltere'yi çıkarmak, Osmanlıya yönelik hedeflerinde şimdilik aktif görmediği Fransa'ya karşı tarafsız bir tavır sergilemek, batılı devletlerin birbirlerine karşı rekabetleri üzerinden onların Osmanlı Devleti'ne yönelik yıkıcı politikaları engellemek esasına dayanıyordu. Abdülhamit'in dış politika esaslarından birisi de Almanya'ya yakınlaşma çabaları idi. İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya'nın menfaat politikalarının devletin başına açılan gailelerin sebeplerini teşkil etmesi Padişah'ı, bu dönemde (Türkiye'nin paylaşımından başka bir şey düşünmeyen Bismark'a rağmen) Almanya'ya karşı yakınlaştırmıştı. Bu yakınlaşmanın sebeplerini hatıratında şöyle açıklamıştır:

..... Apaçık görüyordum ki, Almanya'nın kurulmasıyla bozulan Avrupa dengesi, eninde sonunda bu büyük devletleri birbirine düşürecekti. Eğer o güne kadar memleketimi parçalanmaktan kurtarabilirsem, o çatışma koptuğu zaman, kümelerden birine katılmakla, öteki tarafı kırmakla varlığımızı koruyabilirdim. Bunun ne zaman olacağı belli değildi ama, bana uzak da görünmüyordu. Almanların her yıl biraz daha güçlenmesi, Fransızları, Rusları olduğu kadar İngilizleri de tedirgin ediyordu. Bunun sonu birbirleriyle kapışmak ve hesaplaşmak olacaktı..." (Bozdağ 1975:71).

Bu sebeplerle Abdülhamit, yakınlaşma için doğru zamanın gelmiş olduğuna inanmıştır. Sultan, hatıratında Almanya'ya yakınlık duymasının manevi nedenlerini de sıralamıştır. Almanların cesaret, dürüstlük, nezaket ve misafirperverlik yönleriyle Türklere benzediğini, hatta tarihi bir benzerlik de gösterdiklerini ifade etmiş, eski Alman imparatorlarının hükümranlıklarını, Alplerin ötesine götürmeği ve Romen İmparatorluğu kurma ideallerini bizim seleflerimizin Viyana'dan Hindistan'a kadar uzanan dünya çapında bir imparatorluk kurma idealine benzetmiştir. Almanları Fransızlara nazaran daha sevimli bulmuş, onların Osmanlılar gibi yavaş ve geç hareket eden fakat sadık ve namuslu, çalışkan ve sebatkâr insanlar olarak tanımlamıştır (Sultan Abdülhamit 1974:122-124).

Almanya'nın Berlin Kongresi'nde takındığı ılımlı ve tarafsız tavrı yakınlaşmanın diğer önemli nedeni idi. Kongre, Almanya'nın Avrupa'daki nüfuzunu artırırken, Osmanlı idaresinde, diğer devletlerden ziyade kendi üzerinde gözü olmadığı düşüncesini uyandırmış, bu sebeple de Almanya ile dostluk kurmakta önemli bir sakınca görmemiştir. Aksine bu yakınlaşma Balkan Harbinin başlangıcına kadar, Avrupa politikasına hâkim olan üçlü ittifakı etkisiz kılmıştır. Bu durum dönemin Alman lideri Bismark'ı sıkıntıya sürüklese de (Rossier 1943:163, Öke 1982:257), Osmanlı-Alman münasebetlerinin gidişatı bundan etkilenmemiş, Alman tahtına genç bir imparator olan II. Wilhelm'in geçmesi, Osmanlı-Alman ilişkilerinin seyrini olumlu yönde etkilemiştir. Alman İmparatoru'na bu tarihlerde gönderilen imtiyaz nişanının hediye edilmesi münasebetiyle Berlin'e gönderilen özel heyetin, Almanya hükümeti katında ittifak arama teşebbüslerinde büyük başarı elde etmesi, bunu göstermiştir. İmparator II. Wilhelm'in İstanbul ziyaretinde kendi anlayışı ve bazı nazırların teşvikinin yanı sıra II Abdülhamit'in ittifak arama teşebbüslerinin de payı olduğu açıktır.

Mısır'da İngiliz ve Fransızların çıkardıkları kargaşa ve istila hareketleri açığa çıkmak üzereyken Almanya ile yakınlaşma politikasının yararı olarak dört devletin yaptığı itirazlar üzerine Mısır'da sükûn ve asayişin sağlandığı açıkça görülmüştü. Almanya'ya yaklaşma politikasının açık faydalarından biri de, Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan kurulmasını isteyen İngiltere ve Rusya'nın taleplerinin Almanya tarafından reddedilerek, Osmanlı Devleti'nin bir Ermenistan devleti kurma girişimini önleyecek ıslahatları istediği gibi icra edebileceği hususunda destek vermesidir. Nitekim bu yakınlaşma ve ıslahat teşebbüsü İngiltere ve Rusya'nın bu husustaki cesaretini kırmıştır. (Hocaoğlu 145-146, II. Abdülhamit Han 1976:47-53).

Abdülhamit'in Almanya ile yakınlaşma siyaseti, Almanlar için de bulunmaz bir fırsattı. Yakın Doğu ve Orta Doğu havzasına hâkim bir ulaştırma yolunu Almanlara ihale etmesi, İngiltere, Rusya ve Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalarını sınırlandırırken, Almanya'nın "Şarka Doğru Yayılma Politikası" için önemli bir adım olmuştur.

Türkiye'yi Alman İmparatorluğu'nun sömürgesi yapma siyaseti aslında 1899 baharında Alman banker ve işadamlarının Marmara Denizi kıyılarından Basra Körfezine kadar uzanacak bir demiryolu hattının döşenmesi için Babiâli'den gerekli ödünü kopartmasından sonra kesinlik kazanmıştır.

II. Abdülhamit'in İngiltere ve Rusya'ya karşı Almanya'ya yakınlaşması sonucunda, Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi ile Almanya önemli çıkarlar elde etmiştir. Demiryolu inşası tamamlandığında Avrupa ile Asya arasındaki en kısa yol olacak, Süveyş Kanalı'na alternatif bir yol sağlanacaktı (Önsoy, 2016; 226). Demiryolunun bitiş noktasının Basra Körfezi olması sebebiyle de İngiliz çıkar bölgesinin kalbine ulaşılmış olacaktı. Almanya elde ettiği bu kazançların dışında bu proje ile maden aramacılığından, petrol yataklarını

işlemeye, sulama tesislerinin yapımından ticari ayrıcalıklara kadar külliyetli bir çıkar paketi sağlamıştır (Öke 1982:25, Soy 2002:28).

Almanlar Türkiye'ye yavaş ve düzenli bir şekilde sızmaya başlamışlardır. Eğer padişahın salgın hastalıklarla mücadele için hekime, demiryolu inşa ettirmek, madenleri işletmek için mühendise ihtiyacı varsa, Almanya bunları hemen sağlamaya hazır olmuştur. Nitekim Alman hükümeti modern Avrupa usullerine göre Osmanlı ordusunu talim ve teçhiz için meşhur Von Der Goltz'ı padişahın emrine verdiği zaman Kont Hatzfeldt en büyük zaferini kazanmıştır (Haslip 1964:207). Bu gelişmeler aynı zamanda Almanya'nın gizli ve sessiz bir surette Şark'a doğru genişleme politikasının da işaretleridir.

Sultan Abdülhamit, şartların gerektirdiği durumlarda Rusya ve İngiltere'yi de yanına çekmesini biliyor, bunun için Almanya ile ittifakın sonucuna güveniyordu. Hatıratındaki ifadelerinde bu hususu şöyle açıklıyordu (Bozdağ 1975:75-76):

“Almanya büyük donanma hazırlıklarına girişince, İngiltere tedirgin oldu. Açık denizlerde güçlenecek bir Almanya, İngiltere için büyük tehlike idi. Bu yıllarda İngilizler, Ruslara Osmanlı imparatorluğunu bölüşme teklifini yaptılar. Bir taşla iki kuş vurmak istiyorlardı. Hem Rusların Asya'da ilerlemelerine engel olma hem de Almanya'ya karşı bir müttefik elde etmek. Ruslar İngilizlerin bu gizli teklifini reddetti. Çünkü ben bir yandan Çar'a yaklaşıyor bir yandan Almanlara yaklaşıyordum. Benim Almanlara yaklaşmam demek, Almanların Hindistan'a kadar uzanan sahada hareket kabiliyeti kazanması demektir. Buna ne Çar ne de İngiltere razı olurdu. (İngilizleri ittifaka zorlamak için, Bağdat Demiryolu inşaatını Almanlara verdim. İngilizlerin öfkesi büyük oldu...) Nitekim bir yanda İngilizler bir yandan Ruslar bana daha dostane davranmaya başladılar. Niyetim Almanlarla birlik olmak değil birlikmiş gibi görünerek ittifakımı dünya denizlerine hâkim devlete pahalya satmaktır. İngiltere, Hindistan ve Asya güvenliğini ya Osmanlı topraklarına sahip olarak ya da Osmanlı'nın müttefiki olarak sağlayabilirdi. Tek başına sahip olamazdı. Çünkü dünya ayağa kalkardı. Ruslar paylaşma teklifini reddetmiş olduklarına göre bana yanaşmaktan başka çareleri yoktu...”

Abdülhamit, ittifak oluşturmanın koşulu olarak Berlin Hükümeti'nden Avusturya- Macaristan'ı ikna etmesini, Balkanlar'da Osmanlı Devleti aleyhine gelişecek yayılma politikasını engellemesini istiyordu. Padişah, Almanya'ya yanaşmakla beraber, üçlü ittifaka girmenin sakıncalarının da farkındaydı. Bu devletlerle Osmanlı Devleti arasında imzalanacak bir ittifak, Türkiye için önemli sorunlar çıkarabilirdi.

Padişah;

“Avusturya ve Almanya gibi bazı devletler menfaatleri gereğince muharebe arzusunda olup, husûl-ü fâide-i zaide için bizi dahi daire-i ittifaklarına almak isterlerse de, bizim onların kucaklarına atılmaktan bir faydamız olmayıp bilakis, menfaatlerimiz sulhun bekâsında bulunmaktadır“ diyordu. (Öke 1982:272-273).

Almanya ile ilişkilerin resmi ve siyasal içerikte olması yerine mali ve ekonomik düzeyde gelişmesini yeğlemesi Sultan'ın ilişkilerin boyutunu belirleyen bir başka tercihiydi. Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu ekonomisine katkısı ve bu konuda mali yatırımları olduğu takdirde, bu çıkarları korumak için Devlet-i Aliye'yi herhangi bir önemli tehlike karşısında yalnız bırakmayacağına inanıyordu. Aslında ihalesini Alman sanayicilerin aldığı Haydarpaşa- Basra Demiryolu Projesi sadece Türk ülkesini ekonomik kalkındırma planının bir parçası değil, aynı zamanda da yurt savunması için tasarlanmış yarı resmi bir tertip idi (Öke 1982:245).

Sultan Abdülhamit Almanya'ya karşı sözü edilen sebeplerden dolayı yaklaşırken tedbiri de elden bırakmamıştır. Sözelimi Berlin sefirinden edindiği bilgiye göre: Kayzer, Anadolu'da Almanları tutan bir muhit yaratmak istiyordu. Abdülhamit ekonomik işbirliğine rağmen bu niyetten hiç hoşlanmamış ve Bağdat Demiryolu üzerinde Alman kolonilerinin kurulmasına asla taraftar olmadığını açıklamıştır (Sultan Abdülhamit 1974:128). Onun bu kararlılığı, yaklaşmanın bir tavize ve istismara dönüşmesine karşı ne kadar tedbirli olduğunu göstermektedir.

Nitekim Alman İmparatoru'nun ziyaretinin ardından Almanların samimiyetten uzak tavırlarını da hatıratında şöyle dile getirmiştir:

“...Alman imparatoru ile birlikte memleketimize bazı bilginler gelmişti. Bu bilginlerin içinde tıpkı İngilizler gibi, kazılara meraklı olanları vardı. Onlar da Musul çevresinde eski eserler aramak istiyorlardı. Kendilerine müsaade ettim. Fakat İngiliz heyetlerinin petrol

kokusu aldıklarını bildiğim için, yaverlerimden birini, bir başka nam ile Musul'a gönderdim ve kazıları yerinde izlemesini tembih ettim. Aradan çok kısa bir zaman geçmişti. İmparator hala memleketimizin misafiriydi. Selahattin Efendi'den bir rapor aldım. Alman Heyeti de tıpkı İngilizler gibi kuyuları açıyorlar ve sondajlar yapıyorlardı. Bu samimiyetsizliğe üzüldüğümü itiraf ederim. Çünkü Alman imparatoru, petrol aramak teklifiyle gelseydi ben ona bazı şartlarla arama ruhsatını verecektim. Çünkü böyle bir araştırma benim ülkem için de önemliydi. Ama casus göndermek eski eser aramak bahanesi ile petrol aramak Almanların Osmanlılara nasıl baktığını açıkça gösteriyordu.....”(Bozdağ 1975:81-82).

3.2.Alman İmparatoru II.Wilhelm'in İstanbul'u Ziyareti ve Mali ve Ekonomik İlişkiler

1889 Ekim ayının sonlarında İstanbul bir imparatorun ziyaretini kabule hazırlanıyordu. Genç imparator tahtta geçtiğinden beri Prens Bismark'ın muhalefetine rağmen bu seyahati yapmakta ısrar etmişti. Bu ziyaret aslında Kont Hatzfeldt adındaki kurnaz Alman sefirinin manevralarının bir sonucuydu. Kendisi Mısır buhranı sırasında İngiltere'nin Osmanlı Sarayındaki mümtaz mevkiini kaybetmekte olduğunu görmüş ve Almanya'nın bu yeri işgal etmeye layık bir devlet olabileceğini düşünmüştür (Haslip 1964:206, Kısakürek 1965:247-255). Nitekim, II.Wilhelm'in İstanbul'u ziyareti, Osmanlı-Alman siyasi yakınlaşmasını oldukça hızlandırmıştır. Bu siyasi yakınlaşmaya paralel olarak mali ve ekonomik yakınlaşma da hızlanmış, 1888'de kurulan Deutsche Bank ile diğer Alman Bankaları için sermaye akışı sağlanmıştır. Banka bölgesel bir kuruluş niteliği taşıyordu. Şubeleri Şam'dan başlayarak, Gazze'ye doğru iniyordu. Deutsche Orientbank'ın Doğu Akdeniz ve Mısır'da Alman çıkarları açısından çalışmaya başlaması için aradan yedi yıl daha geçmesi gerekecekti. Almanlar, diğer yandan da Haydarpaşa- İzmit demiryolunu işletme, İzmit-Ankara demiryolunu inşa etme gibi bazı demiryolu inşaat ve işletme imtiyazlarına sahip olmuşlardır (Karal,1970:170-178, Palmer 1997:188, Ortaylı 1983:87, Önsoy 1982:41-84).

Kırım Savaşından hemen sonra başlatılan, ancak 1870'lerin mali bunalımları yüzünden yarım kalan demiryolları Abdülhamit'in hükümdarlığı süresince Avrupa için önemli bir yatırım olmuştur. İlk demiryollarının büyük bir bölümü Avrupalı şirketler tarafından Osmanlı Devlet güvencesine dayanılarak yapılmıştır. Ancak 1888 'de imparatorluk içinde yalnızca 1780 kilometre demiryolu bulunuyordu. Abdülhamit demiryolu ağını genişleterek imparatorluğun ekonomisini geliştirmeyi istiyordu. İmparatorlukta sermaye ve deneyim olmadığı için padişah Avrupalı şirketlere başvurmuştur. Politik ve emperyalist rekabeti ekonomik rekabete dönüştürmek için birbirleriyle rekabete girişmelerini istemiştir. Böylece 27 Eylül 1888'de Deutsche Bank'la yapılan bir anlaşma ile İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın uzun süreli üstünlükleri sona ermiştir. II. Wilhelm'in ikinci İstanbul ziyaretinin (Sander 2001:319-320)¹ bu gelişmede önemli rolü olmuştur.

Deutsche Bank'ın da katkılarıyla eski Haydarpaşa-İzmit hattı Ankara'ya, daha sonra da Bağdat ve Basra Körfezine uzatılacaktı. 1907-1908 dönemine kadar demiryollarının toplam uzunluğu 5883 kilometreyi bulmuştur. Bu rakam Abdülhamit'in hükümdar oluşundan sonra üç katlık bir artış anlamına geliyordu. Demiryolu işletmesinin hükümete sağladığı gelir de 1887-1888'de 80,5 milyon kuruştan 1907-1908'de 740.04 milyon kuruşa çıkarak on kata yakın bir artış göstermiştir. Osmanlı Demiryolu ağına en önemli katkı Alman Teknik yardımı, hazine desteği ve halk yardımıyla hükümet tarafından yapılan ünlü Hicaz Demiryolu olmuştur (Shaw,S.- Shaw,E.K. 1983:279-280).

Abdülhamit'in hükümdarlığında devletin tarım faaliyetleri de önemli gelişme göstermiştir. Demiryollarının varlığı ve ürünlerini satmak isteyen yabancı makine şirketlerinin temsilcilerinin buna hayli katkısı olmuştur. Büyük makineler ilk başlarda İngiltere ve Amerika'dan getiriliyorken, daha sonra yapımcıların çiftçilerin isteklerini göz önüne alarak sert ve engebeli Anadolu toprağına daha uygun ve hafif makineler yapmaları üzerine bu alana da Almanya egemen olmuştur (Shaw vd. 1983:285-286).

1884-1914 yılları arasındaki çeşitli dönemlerde, imparatorluğun siyasi olduğu kadar ticari münasebetlerinin de pek eski olduğu İngiltere, Fransa ve Avusturya gibi ülkelerin ithalatta hisseleri düşerken, Almanya ve

¹ II.Wilhelm, 1898 yılında İstanbul'u ikinci ziyaretinde zaman çok iyi seçilmişti. Bu dönemde çıkan Ermeni ayaklanmalarının bastırılması, İngiltere ve Fransa'da büyük tepkiyle karşılanmış, bu iki devletin Osmanlı Devleti ile ilişkileri gün geçtikçe bozulmuştu. Kayzer İstanbul ziyaretinden sonra Kudüs'e giderek burada bir Protestan kilisesi açtı. Bu davranışıyla İngiltere'nin Osmanlı sınırları içindeki Protestanlar üzerindeki etkisini sınırlandırmayı amaçlıyordu. Ayrıca Almanya'nın bir sömürge imparatorluğu kurmasında ve Doğuya yayılmasında Müslümanların da yardım ve sempatisini kazanmak gerekli idi. Bu yüzden ziyareti sırasında , "300 milyon müslümanın halifesi olan Sultan Abdülhamit, kendisinin dostu olduğundan hiçbir zaman kuşku duymamalıdır "diyecektir. Kayzer'in bu ikinci İstanbul ziyaretinin dini ve Ortadoğu siyasetine dönük yönü dışında, belki daha da önemli amacı Haydarpaşa- Bağdat Demiryolunun yapımı için Alman Anadolu Demiryolları şirketine verilen ayrıcalıktır. Gerçekte Almanya'nın Yakındoğu politikası bir demiryolu politikası idi.

İtalya gibi yeni yükselen devletler onların yerini almaya aday görünüyordu. Yabancı sermayenin alacaklı ülkeler itibariyle taksiminde Almanya 3879 milyon kuruş değerle 8891 milyon kuruşla Fransa'dan sonra ikinci sırada yer alıyordu. İngiltere'den öndeydi (Eldem 1994:118).

İngiltere 20.yüzyılın ilk çeyreğinde Mezopotamya ticaretini elinde tutuyordu. 1903 yılında Mezopotamya pazarlarının ihtiyacının %65 ini karşılıyordu. Diğer yandan bu dönemde Alman tüccarları Osmanlı pazarlarının büyük bir kısmına hâkim olmuşlardı. Bu nedenle İngilizlerin Almanya'nın doğuya açılma politikasından çekinmekte hakları vardı. II. Abdülhamit'in saltanatının son yıllarında İngiltere'nin Mezopotamya'ya tekstil dışsattımının artmasına rağmen, Alman tüccarları ağır tarımsal makine ihracatında İngilizleri geçmeye başlamışlardır. Fakat her şeyden önce Almanlar Berlin-Bağdat demiryolunu Basra'ya kadar uzatma imtiyazını Osmanlılardan kopartmayı başarmışlar, bu imtiyaz Almanlara maden aramaktan sulama projelerine kadar bölgenin her türlü iktisadi meselelerinde söz hakkı tanımıştır (Öke 1991:144-145)². Almanya'nın Yakın Doğu, oradan da İngiliz sömürgesi Hindistan'a yönelmesini kolaylaştıracak proje, kıta Avrupa'sında başlayarak Basra körfezine kadar uzanan Bağdat demiryolu projesi olmuştur (Beşirli,2000:147).

3.3. Almanya ve Osmanlı Ordusu

Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerin mihenk taşlarını ticaret, ulaşım ve askeri ilişkiler oluşturmuştur. Türkiye'nin batıdaki gelişmelere ayak uydurma çabalarının ilk basamağını askeri düzenlemeler oluşturduğu dönemde, Avrupalı askeri danışmanlara ihtiyaç duyulmuştur. Büyük Friedrich'in yönetiminde olduğu dönemde Prusya bu rolü üstlenmiştir. Prusya'nın gönderdiği askeri danışmanlar Türkiye'nin Rusya ve Mısır'a karşı yenilgisinde sonra önem kazanmıştır (Ergün 1992:193).

XVIII. yüzyılın sonunda Alman subaylarının İstanbul'a geldikleri ve Osmanlı ordusunun durumunu inceledikleri bilinmektedir. Örneğin, III. Selim'in isteği ile 1798'de Prusyalı Albay von Goetze Türkiye'ye gelmiş ve Osmanlı kara birliklerini denetlemiştir.

Sultan II. Mahmud, 1835'de Prusya Kralı III. Friedrich'e başvurarak, ordusunda danışmanlık yapacak subaylar talep etmiş, bu istek kabul edilmiştir ve 1835 yılının Kasım ayının sonunda Yüzbaşı von Moltke ve Teğmen von Berg İstanbul'a gelmişlerdir. 1836'dan sonra bunları, hepsi yüzbaşı rütbesinde olan von Vinkle, Fischer ve Mühlbach gibi askeri uzmanların Türkiye'ye gelişi izlemiştir. Bunların asıl görevleri, askeri konularda danışmanlık ve askeri okullarda öğretmenlik yapmaktır. 1839'dan sonra bu subaylar görevlerini tamamlayarak ülkelerine geri dönmüşlerdir.

Sultan Mahmut döneminde Osmanlı ordusunda hizmet etmiş en ünlü Prusyalı olan Moltke Türklerden hoşlanmama tutumunu, Büyük Almanya Genel Kurmay Başkanı olduğu sürenin sonuna kadar inatla sürdürmüştür. 1882'de II. Abdülhamit yeni bir askeri danışmanlar ekibi aradığında, Moltke bu görevi adanmış duyulmamış bir subay olan, General Otto Kaehler'e vermiştir. Kaehler İstanbul'a geldikten iki yıl sonra ölmüştür. Ama ölene dek Essen'deki Krupp firmasının birinci sınıf bir satıcısı olduğunu kanıtlamıştır. Bundan sonra Sultan'ın ordusuna "Bismark'ın savaşlarıyla ilgili dersler anlatan, Kaehler'in yardımcısı ve sonra halefi olan Albay Comlar Von der Goltz (Beşirli,2004:129)³ danışman olmuştur. Goltz daha sonra Avrupa çapında ün kazanmış ve mareşalliğe terfi etmiştir. Goltz Çanakkale'nin modern silahlarla korunmasına önem verdiği için Hamburg'dan Haliç'e yüzlerce ağır top ve silah sevk edilmiştir. Krupps tarafından üretilen büyük toplar 1885 ve 1888 arasında Boğazlara ve İstanbul'un kuzey savunma hattını oluşturan Çatalca'ya yerleştirilmiştir. Krupps uzmanları Çatalca'daki eski kaleleri onararak işe yarar hale getirmişlerdir. Goltz'un anıları, Abdülhamit'ten kişi olarak nefret ettiğini göstermektedir. Padişahın harp akademisine yabancı etkilerinin girmesinden hep kuşku duyduğunu ve öldürülmekten korktuğu için

² Elde ettikleri bütün bu imkanlara rağmen Almanlar Mezopotamya'daki varlıklarını perçinleyerek ve bu bölgeyi bir Alman nüfuz sahası haline getirecek Alman göçmenlerden mahrumdular. Yabancı bir ülkedeki sermaye yatırımlarını güvence altına almanın en emin yolu planlı bir kolonizasyon projesi geliştirmektir. Ancak Türklerin yabancı müdahalesine neden olduğu için himaye sisteminde ne kadar ürkütüklerini biliyorlardı. Goltz Paşa da yurttaşlarına "eğer Türklerle iyi geçinmek istiyorsanız sakın Ortadoğu'ya göçü teşvik etmeyin" demişti. Nitekim II.Abdülhamit Almanlara tanıdığı bu kadar ekonomik haklara rağmen Alman kolonizasyonuna izin vermemekte ısrar etmişti. İşte Türklerin bu taviz verme tutumu karşısında Almanlar Musevi kolonizatörlerinden yararlanmayı düşündüler. Bu amaçla 1901 de Hilfsverein ve 1910 da Dr.Nossig'in başkanlığında AJKO'yu kurarak Musevilerin Filistin ve Mezopotamya ya göçmelerini denetimleri altına aldılar. Onlara buralarda koloniler kurmaları için gerekli maddi yardımda bulundular.

³ Goltz Paşa, Türkiye'de kaldığı süre içinde Alman askeri nüfuzunun pekişmesine ve silah firmalarının yararına hareket eden en iyi uzmanlaşmış kişi olmuştur. Goltz Paşa'nın görev süresi birkaç defa uzatılmıştır. Görev süresinin her bitiminden önce Almanya'ya geri dönme niyetini belirtiyordu. Ancak Sultan II. Abdülhamit, Alman İmparatoru, diğer Alman askeri kabine üyeleri ve İstanbul'daki Alman diplomatlar tarafından kalmaya ikna ediliyordu. Örneğin, 1893 başında istedikleri reformları yapamadığı ve buna izin verilmediği gerekçesiyle Türkiye'deki hizmetinin sona ermesini istedi. Ancak bir taraftan da İmparator ve Sultan emrederse, Türkiye'deki çalışmalarına devam edebileceğini ileri sürüyordu. İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Radolin ise, Goltz'un Türkiye'de kalmasını Alman nüfuzu ve silah satışı için istiyor ve "General von der Goltz'un burada kalması, Türk ordusu üzerindeki etkimiz ve silah ihracatımızın devamı bakımından, şimdiye kadar olduğu gibi, paha biçilmez bir kazanç olacaktır" diyordu.

başkentte tabanca taşıma yasağı koyduğunu anlatmaktadır. Goltz anılarında iyi işleyen bir genel kurmay kurma çabalarının Osmanlı yüksek komutanlığından gelen rekabetle sık sık baltalandığını ifade etmektedir. Ancak Goltz en azından II. Abdülhamit'i razı ederek askeri yapıyı yeniden düzenlemeyi başarmış, böylelikle hem seferberlikleri hızlandırabilmiş, hem de yüksek komutanlıktan çarpışan birliklere ve uzaktaki garnizonlara emirlerin süratle ulaşmasını sağlayabilmiştir. Goltz ulemanın itirazlarına karşı büyük bir sabırla karşı çıkmış ve Abdülhamit'in birkaç seçkin subayı Postdam'a Prusyalılarla birlikte eğitim görmeye yollamasını da sağlamıştır. Goltz'un kurduğu Osmanlı- Alman ilişkisi daha önceki tesadüfî ilişkilere göre çok daha düzenli yapılmıştır ve bu durum Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar devam etmiştir. 1890 Mayıs'ında Beyoğlu'ndan İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na gelen bir istihbarat biraz şaşkınlık içinde ve biraz da abartılı biçimde Türk ileri süvari birliklerindeki askerlerin çoğunun elinde iyi kalite Mauser tüfekleri bulunduğunu bildirmiştir (Palmer, 1997:188-190, Shaw vd.1983:299, Beşirli, 2004:123-129)⁴.

Osmanlı Ordusundaki reformcu Alman subaylar, hemşireler, Almanya'nın yaralıları için "Sahra Hastanesi" kurma teşebbüsleri ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni himaye siyasetinden uzaklaşması, Osmanlı kamuoyu ve yönetiminde Almanya'ya karşı bir sempatinin doğmasını sağlamış ve 1890'lı yıllardaki Osmanlı-Alman yakınlaşmasının temelleri yine bu savaş yılları ve neticesinde atılmıştır. Öte yandan İngiltere'nin 1881 sonrası Ortadoğu'daki menfaat çizgisini İstanbul'dan Kahire'ye nakletmesi ve Bismark Almanya'sının Osmanlı Hükümeti'nin talep ettiği yeni bir Alman reform subayları kafilesini 1882'de İstanbul'a göndermeyi kabul etmesi ile başlayan "Şarka doğru yayılma politikası" bu yeni oluşumun ilk belirtileridir (Gencer, 2000:260-261).

3.4. Osmanlı Islahat Siyaseti ve Almanya

Berlin Antlaşmasında öngörüldüğü üzere, Gerek Doğu Anadolu, gerek Makedonya bölgeleri reform konularında, Almanya, Osmanlı Devleti'ni desteklemiştir. Uygulandığı takdirde ıslahatın bu bölgelerdeki Osmanlı egemenliğini zedeleyeceğinden korkan Babıâli, bu projelere düşmanca bir tavır almıştır. Almanya ise Doğu'daki siyasi ve ekonomik yatırımları için iyi niyetine muhtaç olduğu II. Abdülhamit'i kızdırmamaya özen göstermiştir. Padişahın Ermeni ve Makedonya düzenlemelerine ne kadar karşı olduğunu bilen Berlin Hükümeti'nin İstanbul'daki Büyükelçisi Prens Von Radolin, Sultan Hamit'e sunduğu bir notada "dost bir devletin temsilcisi olarak İmparatorluğun yeni reformlara ihtiyacı olmadığını" belirtmiştir. Radolin var olan yasa ve kurumlar, tam ve dürüst bir şekilde işlediği sürece ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacağını belirtmiştir. Alman Büyükelçisi ayrıca vilayetlere devlete sadık, adil ve dirayetli yöneticiler yerleştirildiği takdirde Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının önlenebileceğini belirtmiştir (Öke 1982:263).

3.5. Düyun-ı Umumiye ve Almanya

II. Abdülhamit, Osmanlı-Rus Savaşının ardından Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik zorluklar içinde Avrupa'nın yardımına gerek duymadan yaşayabileceğine ihtimal vermiyordu. Gerçekte kendisi daima, özellikle de ekonomik konularda bir yabancı müdahalesinden nefret ederdi. Fakat devlet hazinesi her gün biraz daha çıkmaza girdiği için özel kaynak ve borç alınmaya mecbur kalınmıştır. Bu nedenle Padişah Sait Paşa'nın tavsiyelerini bile dinlemeden Düyun-ı Umumiye meselesini görüşmek üzere yabancı alacaklıların temsilcilerini İstanbul'a davet etmek zorunda kalmıştır. Bu toplantıda sonra Düyun-ı Umumiye İdaresi kurulmuştur. İngiltere, Fransa Avusturya ve İtalya'dan gönderilen maliyecilerden ibaret heyette Alman maliyeciler de vardı. Teşkilat ispirotolu içecekler, tütün ipek ve tuzdan alınan vergiler tahsil ederek yabancıardaki Osmanlı borç senetlerinin Taksit ve faizlerini ödeyecekti. Abdülhamit'in teşkilata karşı şüphesi, her gün biraz daha artmasına rağmen Türkiye alacaklıların güvenini yeniden kazanmıştır. Bu güven özellikle Almanların işine yaramış, Alman iş adamları Türkiye'yi istilâ etmiştir. Almanya'nın Düyun-ı Umumiye Komisyonu ile ilgili bir başka bağlantısı, Komisyonun 1883'de tütün tekeli için "Regie cointeresse de tabacks de l'Empire Otoman" adlı özel bir Alman - Fransız şirketine devretmesi ile olmuştur. Şirket bunun karşılığında Komisyona 75 milyon kuruş ödemesi taahhüt etmişti. İmparatorluk sınırlarında, tütün ekimi, satın alımı ve işlenmesinden yalnızca Regie sorumlu olmuştur (Haslip, 1964:208, Shaw vd.1983:286).

⁴ Alman silah firmalarının Osmanlı Devleti'ne silah satışlarının tarihi 1860'lara kadar gitmektedir. 1861'de denemek amacıyla Alman Krupp firmasına ilk top siparişleri verildi. Bunu 1863'de 48 ve 1864'de de 64 batarya sahra topunun yine Krupp'a siparişleri izledi. 1869'dan sonra, firmanın İstanbul'da temsilciliği açıldı ve Krupp toplarının Osmanlı pazarına girişi hızlandı. XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Alman-Türk siyasi ve ekonomik işbirliğinin artması ile birlikte firmanın Türkiye'ye top ihracı daha fazla artacak ve bunu Schwaben'deki Oberndorf Mauser ve Berlin Ludwig Loewe gibi diğer büyük Alman silah firmalarının silah ve cephane ihracı izleyecektir. Bu dönemde Alman silah sanayinin Türk pazarına girmelerindeki etkenlerden birisi, 1870 Prusya-Fransa Savaşı öncesi ve esnasında kendi ülkeleri için ürettikleri silahların, savaşın bitimi ile ellerinde kalması idi. Bunların kısa sürede ülke dışına ihraç edilmesi gerekiyordu. Osmanlı Devleti de, ordusunun vuruş gücünü yükseltmek için, bu silahlara ihtiyaç duymaktaydı. Bu amaçla 1773 yılında Osmanlı Hükümeti; ordu, donanma ve boğazların tahkimi için Krupp'a 1.000.000 (18,5 milyon Mark) Osmanlı Lirası değerinde 500 top sipariş etti. Ayrıca 1873'tensonra kıyı ve gemi topları siparişleri de yapıldı. Osmanlı Devleti'nin Alman silah pazarındaki payı ilerleyen yıllarda artarak devam etti.

3.6. Ortadoğu ve Almanya

Almanya doğuya açılma politikası dahilinde Ortadoğu ve Filistin'i ihmal etmemiştir. Gerek gemicilik kumpanyaları ve gerek bankaları ile Filistin'de kendilerine de bir yer açmaya çalışmışlardır. Filistin Osmanlı egemenliğinde bir bölge olmasının yanı sıra her üç büyük dince kutsal sayıldığı için Batı uluslarının yoğun misyonerlik faaliyetlerine sahne olmuştur. İngiltere, Rusya, Almanya, İtalya ve Fransa bu bölgede kiliseler, dini okullar ve misyoner cemiyetleri kurmuşlardır. Nitekim XIX. yüzyılın son çeyreğinde Alman etkisi her bakımdan olduğu gibi dinsel alanda da ilerlemiş ve Almanlar bir yandan Alman Katoliklerinin himayelerini Fransız tekelinden kendi şartlarına geçirirken diğer yandan da II. Abdülhamit'in onayıyla Kudüs'te bir Protestan Kilisesi, okullar, hastaneler ve kervansaraylar inşa etmeyi başarmışlardır (Öke 1991:13,68).

Müslüman olmayan gurupların büyük güçler için önemini kavrayan Siyonistlerin lideri Dr. Herzl, batının bu zaafından yararlanmayı bilmiştir. Almanya İmparatorluğuyla görüşen Siyonist lider, Musevilerin Berlin Hükümeti'nin doğuya açılma politikasında yararlı hizmetler görebileceğini söylemiştir. Berlin-Bağdat demiryolu projesine değinen Dr. Herzl bu ihaleye tek başına almaya talip olmasının uluslararası rekabete neden olacağını söylemiş ve bu işi Almanlar adına Siyonistlerin üstlenmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Ayrıca II. Wilhelm, Doğu'daki siyasal ve ekonomik emellerinin gerçekleşmesi için Osmanlı Devleti'nin ayakta durmasını arzulamış, bunun için de Musevilerin Filistin'e yerleşmelerine rıza göstermesi gerektiğini inanmıştır (Öke 1991:106). Almanya batı ülkeleri içinde Yahudi aleyhtarlığının en yoğun olarak yapıldığı yerd. Almanya, Yahudilerin bir numaralı düşmanı olup yerel Almanya'nın Yahudilerini aşağı ırktan olduğunu iddia ederlerken Siyonizm'in baş destekçisi olması şaşırtıcı bir gerçektir. Almanların Siyonizm'i destekleme nedenleri ise ülkelerinde istemediği Yahudileri Filistin'e nakletmek amacını taşıyordu. Bunun gerçekleşmesi, ülkelerinin Yahudilerden kurtulmaları ve Yahudi sorununun çözülmesi demektir. Bundan dolayı Kayzer, 1898 yılında İstanbul'u ikinci ziyareti sırasında Yıldız Sarayında Herzl ile görüştüğü zaman "Siyonizmin ana fikri benim her zaman ilgimi çekti hatta sempati bile kazandı" demiştir. Alman imparatoru Yıldız'da ağırlandığı zaman bu durumu Sultan Hamide açmıştır. "Siyonistler, Türkiye için hiçbir zaman tehlikeli değildirler. Fakat Yahudiler her tarafta baş belası olduklarından onları Almanya'dan kovup kurtulmak istiyoruz" deyince, II. Abdülhamit, II Wilhelm'e cevaben, Musevi uyruklarından memnun olduğunu söyleyip konuyu nezaketen kapatmıştır. İstanbul'dan Kudüs'e geçen Alman İmparatoru'nun yanına hariciye nazırı Tefvik Paşa'yı katan Sultan Hamit, ona, Kayzer'i Siyonizm'i desteklemekten vazgeçirmesi için tesir etmesini tebliğ etmiştir. II Abdülhamit'in Siyonizm'e karşı olduğunu bu vesile ile öğrenen Alman İmparatoru, iç politika ile dış politika gerçekleri arasında bir seçim yapmak zorunda kalmıştır. Musevilerin Filistin'e yerleşmeleri bir sosyal sorunun çözülmesi demektir. Fakat Almanya dış politikasına göre orta doğuya açılma siyaseti güden Berlin hükümeti, Osmanlılarla iyi geçinmek zorundaydı. Bu nedenle II.Abdülhamit'i gücendirmemek için Siyonistlerden desteğini çekmiştir. Ancak II. Meşrutiyet döneminde Almanların siyaseti yön değiştirmiş, Alman Musevi kolonizasyon örgütü kutsal topraklarda faaliyet göstermeye başlamışlardır (Öke 1991:86-87). I. Dünya Savaşı'nın başlarında İttihat ve Terakki Cemiyeti hükümeti seferberlik ilan etmiş ve savaş süresince yoğun güvenlik tedbirleri almıştır. Bu tedbirlerden birisi de savaş süresince Filistin bölgesinde Siyonist faaliyet yürüten kişi ve kurumların tasfiyesi olmuştur. Siyonistler bu durumu engellemek amacıyla Amerika ve Avrupa'da yoğun bir lobi faaliyeti yürüterek İttihat ve Terakki Cemiyeti hükümetine siyasi baskı yapmışlardır. Almanya'daki Yahudi çevreler de, Alman hükümeti nezdinde lobi yapmışlar, Siyonistlerin Filistin'e yerleşmesi konusunda Almanya'nın müttefiki Osmanlı Devleti'ni ikna etmesini beklemişlerdir. Alman büyükelçisi Siyonizm'e taraftar olduğunu, ancak Osmanlı'nın hassasiyetlerinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini ileri sürerek açıktan değil de gizli olarak destek vermiştir (Asker, 2016: 97; Umar, 2002:432).

4. SONUÇ

İngilizlerin Orta ve Uzak Doğu politikalarının Alman yayılmacılığı ile çatışması ve bu rekabetin Osmanlı devletinin aleyhine olması münasebetiyle, Osmanlı Devleti'nin Almanya'ya yaklaşması, gelebilecek ciddi tehlikelere karşı set unsuru olmuştur. Bu yaklaşmanın temelini siyasi, askeri ve ekonomik ilişkiler teşkil etmiştir. İlişkiler Almanya cephesinden değerlendirildiğinde, yukarıda da değinildiği gibi, Orta ve Yakın Doğu bağlantıları, ekonomik kaynak ve pazar sağlama politikalarına uygun zeminler oluşturulmuş ve Almanya bu ilişkilerden önemli kazançlar elde etmiştir. II. Abdülhamit Almanya'ya yaklaşırken bu devletin esas niyetlerini biliyordu. Buna rağmen Büyük güçlerin, dünya politikasındaki rekabetlerini Avrupa'nın dışına taşırmaları ve Ortadoğu ve Uzakdoğu'ya yayılma hedeflerinin Osmanlı Devleti'ni çatışma bölgesinin merkezi haline getirecek olmasından duyduğu endişeden dolayı bu kritik dönemde Almanya ile dostça ilişkiler kurmayı zaman ve şartlar bakımından uygun görmüştür. Onun bu teşebbüsü, batılı güçlerin

Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik faaliyetlerini, aralarındaki rekabet ve çıkar çatışmalarını iyi tespit ederek dizginlemeye çalışma yöntemlerinin bir parçasıdır.

Osmanlı Devleti ve Almanya arasındaki dostluk ilişkilerine, Avrupa'daki rekabetin uzun vadede olumsuz yansımaları da olmuştur. Almanları İngilizler aleyhine Basra körfezine, yani Hint Denizinin kapısına kadar sokacak olan Bağdat Demiryolu Projesinden elde etikleri avantajlar, bir sömürge imparatorluğu kurma ve doğuya yayılmasında Müslümanların yardım ve sempatisini kazanmaktı. Bunun için takındığı tavır ve İslâm koruyuculuğu sıfatıyla Alman İmparatorunun Halife-Padişah ile işbirliği yapması karşısında İngilizler ise boş durmamış, Arap ülkelerinde faaliyetlere geçmişlerdir.

II. Abdülhamit'in 1909'da tahttan düşürülmesinden sonra devletin Alman politikasına sınırlandırma getirilmiş ancak bu sınırlama oldukça kısa sürmüştür. Balkan bunalımları ve I. Dünya Savaşı öncesi Avrupa devletleri arasında sınırları belirginleşen bloklaşma, siyasi ve ekonomik rekabeti daha da artırmış, bu rekabetin hedeflerinden ve paylaşım alanlarından biri de şüphesiz Osmanlı toprakları olmuştur. Dünya siyasi dengesindeki bu oluşumun yarattığı tedirginlik, Osmanlı İdaresini yeniden Almanya'ya yaklaştırmıştır.

KAYNAKÇA

Armaoğlu, Fahir (1997). 19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914). Ankara:Türk Tarih Kurumu.

Asker, A. (2016). I. Dünya Savaşında İttihat ve Terakki'nin Siyonistler ile Uzlaşma Çabası: Osmanlı-İsrail Birliği Projesi. Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries) 11(2), 97-115.

Bayur, Hilmi Kamil (1954). Sadrazam Kâmil Paşa-Siyasi Hayatı. Ankara.

Beşirli, Mehmet (2000).” Gazi Osman Paşa Zamanında İngiltere ve Almanya'nın Osmanlı Politikaları”. I.Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi((1833-1900)Sempozyumu(5-7 Nisan2000) Bildiriler. Tokat.

Beşirli, Mehmet (2004).” II.Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları”Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(4).

Bozdağ, İsmet, (1975). Abdülhamit'in Hatıra Defteri (Belgeler ve resimlerle).İstanbul: Kervan Yayınları .

Çolak, Songül (2000). “93 Harbi Öncesi ve Esnasında Alman İmparatorluğu-Osmanlı Devleti İlişkileri: Bismark'ın Politikası”. I.Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi((1833-1900)Sempozyumu(5-7 Nisan2000) Bildiriler. Tokat.

Doering-Manteuffel, A. (2010). Die deutsche Frage und das europäische Staatensystem 1815-1871 (Vol. 15). Walter de Gruyter.

Egner, V. W. (2016). Die Teilung der Souveränität. Die Entstehung prekärer Herrschaftsverhältnisse im Jahr 1878. Protegierte und Protektoren: Asymmetrische politische Beziehungen zwischen Partnerschaft und Dominanz (16. bis frühes 20. Jahrhundert), 9, 411.

Eldem, Vedat (1994).Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Gerçek. Ankara: TTK Yayınları.

Ergün, Mustafa (1992). ” Die Deutsch-Türkischen Erziehungsbeziehungen Während Des Ersten Weltkrieges”. Ankara Üniversitesi. OTAM Dergisi(3). Ankara.

Gencer, Mustafa (2000).“1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi'nde Alman Basınına Göre; Plevne'den Berlin Konferansı'na Osmanlı Devleti”. I.Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi((1833-1900)Sempozyumu (5-7Nisan2000) Bildiriler. Tokat.

Hartmann, E. (2016). Das Dilemma der Reform-die Arbeit der deutschen Militärmission im Osmanischen Reich in der Zeit Sultan Abdülhamids II. zwischen Kulturdivergenz und Interessendivergenz. Hamburg University Press.

Haslip, Joan(1964).Bilinmeyen Tarafları ile Abdülhamit. çeviren: Nusret Kuruoğlu. İstanbul.

Hocaoğlu, Mehmet. Abdülhamit Han'ın Muhtıraları (belgeler). İstanbul: Oymak yayınları

Karal, Enver Ziya (1970).Osmanlı Tarihi(V). Ankara.

Kodaman, Bayram(1999). “II. Abdülhamit'in Dış Politikası” Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (4). Isparta.

- Kühnel, E. (1952). Erinnerungen an eine Episode in der Türkenpolitik Friedrichs d. Gr. Oriens, 70-81.
- Ortaylı, İlber (1983). Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu. İstanbul.
- Öke, M. Kemal (1982). "Şark Meselesi ve II. Abdülhamit'in Garp Politikaları (1876-1909)". Osmanlı Araştırmaları(III). Ankara.
- Öke, M.Kemal (1991). Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar. İstanbul:Çağ Yayınları.
- Önsoy, Rifat (1982). Türk-Alman İktisadî Münasebetleri. İstanbul.
- Önsoy, M. (2016). Die ersten deutschen Bahnkonstruktionen in Anatolien als Zeichen der deutsch-osmanischen Beziehungen im Lichte der europäischen Großmachtspolitik. Zeitschrift für Balkanologie, 52(2), 217-240.
- Özdemir, Rifat (1988). "I. Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı- Batı Mücadelesi " Atatürk Yolu Dergisi I(2). Ankara.
- Palmer, Alan (1997). Osmanlı İmparatorluğu, Bir Çöküşün Yeni Tarihi. İstanbul.
- Rossier, Edmond (1943)., Avrupa'nın Siyasi Tarihi 1815-1919. Tercüme eden; Ali Kemali Aksüt. İstanbul.
- Sander, Oral (2001). Siyasi Tarih. Ankara:İmge Kitabevi.
- Schwarz, K. (1989). Brandenburg-Preussen und Die Osmanen Frühe Beziehungen in Überblick. Osmanlı Araştırmaları, 9(9).
- Shaw, Stanford J. -Ezel Kural(1983).Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II. İstanbul.
- Soy, Bayram (2002). "II. Wilhelm, Weltpolitik ve II. Abdülhamit". Türkler-Osmanlı XIII. Ankara:Yeni Türkiye Yayınları.
- Sultan Abdülhamit (1974). Siyasi Hatıratım. İstanbul:Hareket yayınları.
- Sultan II. Abdülhamit Han (1976). Devlet ve Memleket Görüşlerim. Hazırlayanlar: Alaaddin Çetin, Ramazan Yıldız. İstanbul:Çığır Yayınları
- Umar, Ö:O. (2002). Osmanlı Döneminde Yahudiler'in Filistin'e Yerleşme Faaliyetleri. The Jews' Activities For Setteling In Filistin During The Period Of Ottoman Empire. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science 12(2), 421-438.
- Ziegler, K. H. (1997). Deutschland und das Osmanische Reich in ihren völkerrechtlichen Beziehungen. Archiv des Völkerrechts, 35(3), 255-272.